

Alan R. H. Baker i *The Agricultural History Review* Vol. 18, 1970, s. 91. Til denne bemærkning fra den mest fremtrædende af de yngre engelske kulturgeografer vil nærværende anmelder gerne føje, at Dr. Baker's tyske kolleger (i England er man mig bekendt hidtil vejet tilbage for sådanne undersøgelser overhovedet) jo hidtil har ladet sig nøje med at kortlægge furerne og stenene i jordoverfladen, hvilket medfører, at man i det væsentlige må nøjes med at danne sig et billede af agersystemet i dets afsluttende fase, medens Steensberg ved at gå ned under overfladen kan trække linjen tilbage til 1000-årene – hvis da hans tolkning er rigtig. Steensbergs og hans medarbejders udforskning af Borupris er – naturligvis – behæftet med en række usikkerhedsmomenter, som de selv kender bedre end andre; men det er – ikke mindst for medarbejderne ved Det nordiske Ødegårdsprojekt – en berigelse og en inspiration, at dette værk er udkommet netop nu. Det giver anledning til metodiske overvejelser, der berører en række videnskaber, men som må anskues i sammenhæng, således som Axel Steensberg her og tidligere har gjort det. Desværre har man, åbenbart grebet af en forståelig utålmodighed efter alle de mange år, på en vis måde udsendt publikationen (tekstbindet) i utide. Så meget synes nemlig at stå klart, at manglerne ikke alene skyldes den begrænsede plads, der naturligt tildeles en indledende tekst til et atlas, men måske ikke mindst, at undersøgelsen som helhed endnu mangler en del i at være afsluttet eller blot kunne overskues. Dette er en stor skam. Allerede nu står dog den påbegyndte publikationsrække som et monument over museumsfolks og amatørers iagttagelsesevne, ildhu og uopslidelige energi. Og fortsættelsen vil man i spænding vente på. Den bliver afgørende for, om værket om Borupris kommer til at revolutionere udforskningen af den europæiske landsbys historie.

SVEND GISSEL

Danmarks gamle Købstadslovgivning I–V, udg. af ERIK KROMAN. Det danske Sprog- og Litteraturselskab. København, Rosenkilde og Bagger, 1951–61.

Sideløbende med udgivelsen af *Diplomatariet*, og endnu inden fuldendelsen af *Danmarks gamle Landskabslove*, gik Sprog- og Litteraturselskabet i gang med nok en monumental udgave af danske middelalderkilder, et værk omfattende samtlige danske middelalderlige købstadsprivilegier, stadsretter m.v. ved den kyndige udgiver dr. Erik Kroman. I 1951 udkom det sønderjyske materiale (hvor udgiveren med hensyn til de plattyske tekster fik bistand fra Peter Jørgensen), og i løbet af det følgende tiår færdiggjordes arbejdet med ialt fem bind, Nørrejylland (II), Øerne (III), de skånske landskaber (IV) samt et afslutningsbind (V) med

den almindelige købstadslovgivning m.v., supplement samt nogle meget nyttige kapitelskonkordanser, der tillader en hurtig jævnføring af de forskellige varianter af de såkaldte »almindelige stadsretter«, der jo ofte blot er bearbejdelser af en enkelt, gennem retspraxis meget udbredt lokal vedtægt.¹

Betydningen af denne udgave kan næppe overdrives, idet det hidtil har været uhyre vanskeligt at arbejde videnskabeligt med det meget spredte og gerne højst utilfredsstillende udgivne kildemateriale, således at vi indtil nu har måttet erkende gyldigheden af Mackeprangs forord til sin disputats om »Dansk Købstadstyrelse fra Valdemar Sejr til Kristian IV« (1900), hvor hovedvægten måtte komme »til at falde på slutningen af det 16. og begyndelsen af det 17. århundrede, så meget mere som en fremstilling af de middelalderlige købstadsforhold helst må udsættes, indtil der foreligger en samlet og brugbar udgave af stadsretterne og privilegierne«.

Det har til nu været Kolderup Rosenvinges gamle arbejde fra 1827, der sammen med Herlitz' svenske udgave fra 1927-39 (som udførligt medtager det skånske stof) har udgjort kildegrundlaget suppleret med en række enkelt-udgivelser, især i diverse by- og lokalhistoriske værker, hvilke ifølge sagens natur måtte være af yderst varierende kvalitet, eventuelt blot »moderne oversættelser« eller udtog. Ikke mindst i betragtning af, at de berømteste stadsretter (f.ex. Slesvig, Flensborg, Ribe, Roskilde, Lund osv.) gerne overtoges, det være sig helt (eventuelt gennem en kgl. tilladelse til at benytte en anden bys ret²) eller delvis, er det af allerstørste betydning takket være denne udgave at kunne jævnføre det enorme materiale, og det i en moderne edition med dertil hørende variant- og noteapparat.

Ofte kan man naturligvis have sine tvivl, hvorvidt de toneangivende stadsretter altid udbredtes gennem kongelige privilegier, og udgiveren lader da også kraftigt skinne igennem, at retsbrug, dvs. almindelig praxis, kan have spillet nok så stor rolle, således at en mindre by af rent

¹ F.ex. er de såkaldte »Erik Glippings almindelige stadsretter« blot redaktioner af henholdsvis Roskildestadsretten af 1268 og Ribestadsretten af 1269, medens Christoffer af Bayerns stadsret (Yngre redaktion) nøje følger de skånske »birkeretter«. Desværre synes nummereringen i bind V s. 140 i uorden: »Almindelig stadsret nr. 5 (Christoffer af Bayerns stadsret)« skal formentlig være: nr. 4, idet nr. 5 kaldes kong Hans' stadsret (dvs. at s. 142 skal tilsvarende almindelig stadsret nr. 6 rettes til: nr. 5). – Også jævnførelserne mellem enkeltstadsretters ældre og yngre redaktioner lader ane mangelfuld korrektur; f.ex. i bind I s. 24 ad § 32 (text I 82, skal være: I 28), ib. s. 134 ad § 129 henvises til text II 125, hvilket selvfølgelig skal være text III 125. Ligeledes savnes ib. s. 122 ad § 58 henvisning til text I § 83.

² Således fik Landskrona 1413 ret til at benytte Lunds og Malmøs ret, medens et bevaret exemplar viser en »birkeret«, der ret nøje følger Malmø-texten (se IV s. 109ff.). 1243 modtog Hjørring Viborgs bylov (II s. 289, jfr. ib. s. 291), medens Varde 1442 fik Viborgs privilegier (ib. s. 131); ca. 1371 overlod Horsens et exemplar af sin stadsret (der igen var hentet fra Slesvig) til Æbeltoft (ib. s. 193ff.) o.m.a.

praktiske grunde helt eller delvis applicerede en større nabobys vedtægter, hvilket vist ikke mindst gælder flere af de såkaldte »almindelige stadsretter« (f.ex. kong Christoffers eller kong Hans'), der næppe så meget repræsenterer en egentlig lovgivning som en kompilation af gældende ret. Men netop ved hjælp af denne udgave kan vi nu tydeligt konstatere stadsretternes »vandring« fra by til by, idet de falder i »familier«, og værket vil være en guldgrube for den, der ønsker at drive komparative studier og spore, det være sig variationer eller udviklingslinier fra en ældre stadsret og til dens senere lokale tillempringer andetsteds.

Gennem det sædvanlige apparat, som vi kender fra Diplomatariet, er håndskriftmaterialet her fremlagt, omend man for denne udgaves vedkommende normalt ikke har medtaget varianter fra eftermiddelalderlige manuskripter (her naturligvis bortset fra de ikke helt få tilfælde, hvor den eneste kilde netop er eftermiddelalderlig). Blandt andet er det karakteristisk, hvilken enorm rolle for overleveringen den store privilegiestadsfæstelse af 1648 har spillet, og det navnlig for de egentlige kongelige privilegier (modsat de såkaldte »stadsretter«), f.ex. retten til en speciel torvedag, en bymarksudvidelse og så fremdeles, hvor 1648-stadsfæstelsen er – om ikke hovedkilden – så dog næsten altomfattende. Desuden har specialindsamlinger som materialet til Resens atlas og endnu de 1773 indsendte privilegier (Kall Fol. 52) en vis betydning. Hertil kommer desuden de særlige »bysbøger«, f.ex. Valckendorfs bog fra København (1582) eller en 17. århundredes privilegiebog fra Vejle.³

Afslutningspunktet for udgaven er Christiern II's store rigslovgivningsprojekt, der yderst velvalgt er udskudt til den kommende udgave om Dansk Rigslovgivning. Og i det hele gælder det, at lokalprivilegierne fra reformationstiden synes at spille en stedse mindre rolle; rigslovgivningen vinder terræn, medens stadsretterne bliver til en art »lokale politivedtægter«.⁴

Blandt de uhyre mange interessante problemer, som en læser blot ved en gennemlæsning bemærker, er naturligvis først de, der vedrører studiet af handelsret og købstadsforhold i almindelighed, men også de mange strafferetslige bestemmelser, der lader en utvivlsomt højt påkrævet supplerung af landskabslovene komme til orde, og at det danske samfund endnu i begyndelsen af 16. århundrede principielt byggede sit retsliv på de nu godt 300 år gamle landskabslove, giver således sikkert baggrunden for, at en rigslovgivning, det være sig Christiern II's eller Christian III's, nu var absolut nødvendig.

³ Ved jävnførelse med Repertoriet må man formode, at der er tale om den såkaldte Clement Sørensens bog fra 1631.

⁴ F.ex. citerer rettertingsdombøgerne 1536–44 ialt kun tre gange en egentlig stadsret, langt hyppigere derimod de nye kongelige recesser, og det såvel hvad angår handelsret som strafferetslige bestemmelser.

Et andet karakteristisk træk ved det middelalderlige samfund, som denne udgave lader komme frem, er det betydelige antal af kirken ejede købstæder; således var ærkebispens ikke blot herre over samtlige bornholmske byer (og var følgelig den, der udstedte privilegierne), men besad der ud over Åhus og Elleholm i selve Skåne. Og selv om kong Eriks inddragelse af København 1417 snart efterfulgtes af en tilsvarende aktion overfor Skovklosters Næstved (vist ca. 1425/26), synes der på ingen måde at være tale om nogen konsekvent fulgt linie, idet der nogenlunde samtidig opstod en købstad ved det nyoprettede Maribo kloster.⁵ At udgaven derimod intet stof rummer fra jyske bylignende kirkebirker som Thisted (under Børglumbispen), Sæby (klosteret) og Ry (Øm kloster), skyldes vel snarest deres kirkelige herrers ulyst til at give rettigheder fra sig end manglen på et (nok så beskedent) bysamfund?

Man kan selvfølgelig undre sig over bindenes rækkefølge, der med Sønderjylland først og Skåne sidst på det nærmeste er diametralt modsat den i Trap fulgte norm, ligesom man bemærker manglen på materiale fra de sydslesvigske købstæder.⁶ Overfor den enorme nytte enhver middelalderhistoriker vil have af denne monumentaludgave, kan det synes småligt at anke over den yderst nødtørftige indledning, der stort set nøjes med at henvise til Diplomatiets editionsprincipper, dog med væsentlige undtagelser, bl.a. at den oprindelige interpunktion kun for visse »klassiske« tekst (som f.ex. Flensborgs stadsret) er bibeholdt. Først i andet bind er som en eftertanke indlagt en højst påkrævet forkortelsesliste, og det vil utvivlsomt være mange benyttere en god hjælp bestandigt at holde sig ajour med Repertoriets arkivvejledninger, ikke mindst hvad angår håndskriftsiglerne.⁷

Der er få herhjemme, der kan stå mål med dr. Kroman som palæograf, men korrektur synes det desværre at have skortet på,⁸ ikke mindst hvad de diplomatariske indledninger angår.⁹ Den statelige udgave prydes af

⁵ Til alt held er Erik af Pommerns i original bevarede privilegium til Maribo kloster af 1416 vedrørende en bygrundlæggelse kommet med i supplementet i bind V, som der ud over har kunnet nyde godt af udgiverens fortsatte arbejde med Malmø stadsbog (udg. ved Kildeskriftselskabet 1965), hvorfra såvel en speciel Malmøvedtægt af 1503 som et skånsk fællesprivilegium af 1504 er hentet.

⁶ Medens Repertoriets intet materiale omtaler fra Tønning, nævner det i hvert fald to kgl. privilegier fra før 1513 til Burg på Femern (2. rk. VIII s. 222) og eet til Eckernförde (jfr. Reg. 4701 og Repertoriets 2. rk. III 4916).

⁷ Jfr. ovf. note 3, samt med hensyn til betegnelser som den ovf. nævnte Kall Føl. 52 (= indberetninger af 1773).

⁸ Man studser over i et privilegium for Væ af 1519 (IV s. 231) som relator at møde en *rektor* Mathias, skriver og byfoged i Landskrona, hvor et kontrolopslag i Herlitz (I s. 458) meddeler en umiddelbart sandsynligere læsning = *relator* etc.

⁹ F.ex. III s. 55 lin. 7: boegerne, for: borgerne. – III s. 182 lin. 11: 1446, for: 1346. – III s. 192 lin. 19: efter nr. 14, formentlig fejl for: efter nr. 13 (?). – III s. 488 lin. 22: (etc. = nr. 12), vist fejl for: nr. 11. – IV s. 3 lin. 35: kirkeretten, må være fejl for: birkeretten.

heraldikeren Aage Wulffs tegninger af købstadssegl, der indleder hvert enkelt afsnit. I hovedsagen er udvalget foretaget på grundlag af de ældste segl i Grandjeans udgave *Danske Købstæders Segl* (1937), hvorfor henvisning dertil vel havde været på sin plads,¹⁰ og det så meget mere, som f.ex. tegningen af Falsterbos segl af 1608 ikke indicerer, at der – hvad der desværre ofte vil være tilfældet – ikke er ældre aftryk bevaret; tværtimod er det samme segl bevaret i et så gammelt aftryk som fra 1421, dvs. at stampen har været i brug i godt 200 år.¹¹

TROELS DAHLERUP

Handlingar till Nordens Historia 1515–23 I, 1515 – juni 1518, utgivna av Kungl. Samsfundet för utgivande av Handskrifter rörande Skandi-naviens Historia genom LARS SJÖDIN. Historiska Handlingar del 39, Stockholm 1967–69. P. A. Norstedt & Söner. xvi + 852 s. 4 plancher. 90,00 sv. kr.

At den bevægede politik i Norden ved middelalderens afslutning ikke lader sig forstå fuldt ud alene gennem de desværre ofte begrænsede og kun brudstykkevis overleverede nordiske kilder, er vel almindeligt erkendt. Og ikke blot er det bevarede kildemateriale beskedent i omfang; netop for denne periodes vedkommende gælder det, at det kan være yderst besværligt at arbejde med. For eksempel er vi for Danmarks vedkommende i den situation, at medens Repertoriet standser 1513, har vi først fra Frederik I's tid noget, der kan kaldes en begyndelse til Kancelliets Brevbøger, dvs. at specielt tiden 1513–23 editionsmæssigt står som stedbarn. Selvfølgelig kan aktstykker udgivne før 1889 opledes ved hjælp af Regesta; men hvad siden er kommet til, skal normalt findes i forbindelse med den relevante og omfattende litteratur, evt. i form af »anhang af hidtil utrykte aktstykker«. Det er følgelig med de største forventninger, at man åbner førstearkivar Lars Sjødins store udgave, der planlagt til at dække specielt dette dunkle tidsafsnit i sit første bind omfatter tiden 1515 frem til juni 1518, dvs. at vi kan vente et å to bind til.

Her er in extenso udgivet ialt 589 aktstykker (samt et anhang vedrørende hertug Frederik (I)'s forhandlinger med Frans I), som tilsigter at belyse magtspillet omkring Østersøen. Selvfølgelig er et betydeligt

¹⁰ Da Grandjean ingen vejledning giver for en så ny købstad som Nibe, har udgaven selv måttet udfærdige en seglbeskrivelse: »et bundgarn, *mod* hvilket ror en mand i en baad«. Det er naturligvis ikke udelukket, at han skodder for at kunne røgte sit garn, men ror han, må det være *fra* bundgarnet.

¹¹ Også hvad seglomskrifterne angår, kunde en omhyggeligere korrektur have været på sin plads. IV s. 108 (Landskrona) anfører: *Secretum*, hvor Grandjean (og den omstående tegning s. 107) meddeler: *Secretum*. Ib. s. 150 (Helsingborg) anfører: *CIVIVM*, for: *CIVIVM*.